

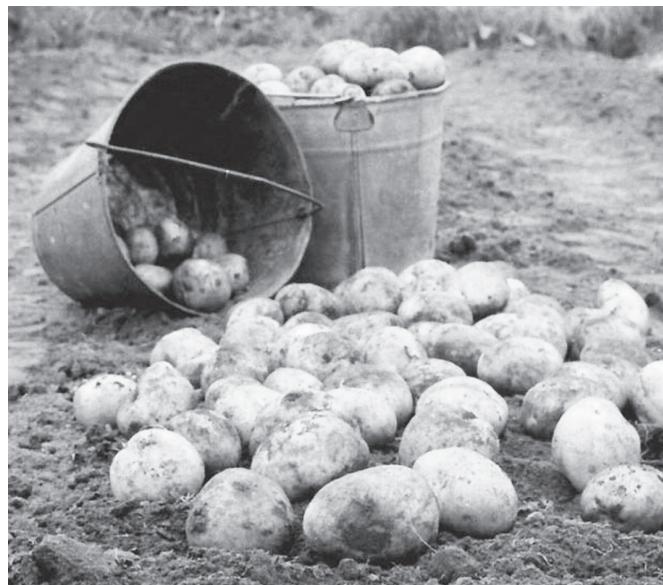
ХРЕСЧЕН САССИ

2015
январь 30
кăрлач

6 (2519) №
Хакĕ ирĕклĕ

1991 çулхи апрелен 21-мĕшĕнче тухма тытăннă

ЭРНЕКУН

Мĕн каласа сырнă-ши?

Чылай чухне вăрлăх пакетĕнче тĕрлĕ
саспаллипе цифра асăрхама пулать.
Мĕне пĕлтереççë-ха вĕсем?

А – паллă гурри вăрлăха альтернариоз чире
сүпăхсах кайманнине пĕлтерет. Помидор сүл-
чице симĕсне ерекен хура паллăсene е хăрп
сүлчинче хуралса тисе кайнă вырăнсene
асăрханă-и? Шăпахçав чир палли ёнтĕку.

С – кладосториоз ересрен çирĕп пулни,
урăхла каласан помидор сүлчине хăмăрла-
такан вируса парăнмани.

СТВ – ўсен-тăран çүлчине симĕс, çутă-
сарă тĕспе тĕрлекен хăяр вирусне чăтăмлă
пулни. Хăяр вирусĕ хăяра кăна мар, кавăн,
кабачок, патиссон, фасоль, кăшман, сухан
тата ытти çимĕсне тесе сиенлет.

F – хăярпа помидора шантаракан фуз-
риозпа чирлеменин палли.

F1 – пĕрремĕш ёрури гибрид.

N – нематода ересрен шанчăклă.

P – ўсен-тăрана фитофтора сүлăхмĕ.

Tm – табак вирусĕ ересрен хăрама кирлĕ
мар.

V – помидорпа хăяра майĕпен шантар-
са пыракан чире парăнмасъ.

Енчен те вăрлăх чĕркемĕ çинче VF текен
паллă пур, ёна фузариоз, урăхла каласан кук-
ша чирĕ, сүлăхаймĕ. Харăсах F1TmPCFN
паллăсем пулсан çакна пĕллĕ: эсир пĕрремĕш
ёрури гибрида, табак вирусне, фитофторо-
за, çулça хăмăрлантарацан вируса парăнта-
ракан, ўсен-тăрана шанасран тата нематода
ересрен упракан вăрлăха түннă.

Хăсанччен упранать

Арбуз, дыня, хăяр, кабачок, патиссон,
кавăн вăрлăх 8 çул таран упранать.

Артишок, пăрса, фасоль, нимĕс пăрси
– 6 çул.

Редис, йұс кăшман, çарăк, чĕкĕнть, тутлă
кăшман (брюква), купăста, помидор – 5 çул.

Кишĕр, пăрăç, баклажан, салат, шпинат
– 4 çул.

Сухан, петрушка, укроп, спаржа, кăш-
кути, ревень – 3 çул.

Пастернак, сельдерей – 2 çул.

Ял-йыш

КИЛ

ХҮТЛËХ

СЫВЛÄХ

ТËПЕЛ

ЫЙТУ-ХУРАВ

Груша чирлерĕ

Виçем çул груша хунавĕ лартнăчч. Чёрлĕч, турачесем те хушăнчĕс, анчах
тепер çулне йывăç çулçисем хăмăр тĕспе витĕнчĕс, унтан типсе çере тăкăнчĕс.
Сентябрь тĕлне йывăç çап-çараччĕ ёнтĕ. Мĕн пулчĕ-ши ман йывăçпа? Сипле-
ме май пур-ши ёна?

Нина ПЕТРОВА. Çerpý районĕ.

Ахăртнек, грушăна кăмпа чирĕ – фил-
лостиктоз (улмуççипе груша çулçине ярса
илекен хăмăр пăнчăллă чир) çулăхнă. Ку-
чир таcta та тĕл пулать. Çу кунесен
иккĕмĕш çурринче ёшă та нûрлĕ çанталăк
тăрсан пушшех та вăйлă атalanать вăл.
Груша çулçинче малтан уйрăм пăнчăсем
палăрасçе, кайран вĕсем пĕрлешсе сарă-
лаççе те çулса лаппăшпех хупласа

хураççе.

Инфекци çере ўкнă çулçăпа пĕрле хĕл
каçать. Çавăнпа ёна пухса çунтармалла.
Çуркунне пuçламăшĕнче (кăçă сарăличчен)
йывăçă 3 процентлă бордос шĕвекĕпе сир-
пĕтмелле. Çулçă тухиччен тата кăçă çурă-
личчен Раек препаратпа, çурхи-çуллахи
тапхăрта Скор, Абига-Пик, ХОМ, Гамаир
препаратсемпе усă курмалла.

ШУТА ИЛМЕ

Вăрлăха – пылпа, сĕтпе

Калча пĕр тикĕс лайăх шăтса тухтăр тесен вăрлăха
акиччен марганцовка шывбенче тытатăп. Е кашни сорта
уйрăммăн марльăран çĕленĕ пĕççëкçе хутаца чиксе икĕ
куnlăха ёшă шыв (25 градус тейĕпĕр) янă термоса
яратпăр. 45 градус таран ёшăнă шыва ярсан вара 12
сехет кăна тытмалла.

Петрушка лайăх шăтса тухтăр тесен вăрлăха 4 сех-
ете яхăн ёшă сĕтре тытмалла. Акиччен çапла тунă
хыççăн петрушкăпа кишĕр вăрри вунă кунранах
шăтса тухать.

Хăяр, томат, пăрăç вăрлăхне акиччен çур сехет
пек марганцовка шывбенче тытатăп, унтан çавăн чухлех
– юхса тăракан шыв айĕнче çавăтăп, кайран – талăк
майлă кĕл шывбенче (çур литр ёшă шывра 1 кашăк кĕл
ирĕлтерсе пĕр талăк тăрлантарса лартмалла, кайран
сăрăхтармалла та унта вăрлăха ямалла). Çапла тунă
хыççăн вăрлăха нûрлĕ татăк çине хурса 30 градус
ёшăра шăттармалла.

Арбуз, дыня вăрлăхне акиччен малтан марганцов-
ка шывбенце шутимелле, унтан 3 кунлăха ёшă вырăна
лартмалла, каçхине – холодильника. Кайран вăрлăха
пылак калаттарса вĕрилентернĕ çырла эрехне ярса та-
лăкран кая мар тытатăп – кунашкăл çимĕс пылакрах пулĕ.

Çак тĕллевпех йұс кăшмана пыл янă шывра шути-
мете, июнь варри иртсен кăна акатăп.

Нихăсан та вăрлăха çене
үйăх е тулли уйăх пулнăранпа
виç кун иртмесер акмăстăп.
Тымар çимĕс (кишĕр,
кăшман...) катăлакан уйăхпа
акмалла, çĕр çийĕнче ўсекен-
нине (хăяр, помидор...) – ту-
лакан уйăхпа.

Светлана МИХАЙЛОВА.

КИЛ КАРТИ

Шĕпĕнрен хăтăлма

Качака çиллинче йĕпе кĕсен (эк-
зема) пулсан ёна стрептоцид маçĕпе
сĕрмелле. Çулла кĕсен хурт-
кăпшанă çыртнă хыççăн тухать. Кун
пек чухне пихтоин маçĕпе сĕрни
пулăшать.

Шĕпĕнрен хăтăлма вара рафи-
надламан тип çу пулăшĕ. Сухана
вĕтт-вĕтт туралмалла, 2-3 кашăк çанăх
хушмалла, унтан пăс çийĕн тытса

Вăхăтра касмалла

Хĕлле сурăхăн тĕп апаçе – утă.
Çаран, клевер, люцерна уттин па-
халăх ёна хăш вăхăтра çулнинчен,
мĕнле типтнинчен тата упрининчен
килет. Пĕр сурăхă кунне 1,5-2 кило-
грамма яхăн утă кирлĕ. Ват сурăхă
пăрса улăмĕ те хушса пама юратă.
Выльăх кăшманĕ пани апат пахалăх-
не ўстерет. Ёна тураса памалла,
выльăх пүсне 2-3 кг таран. Сĕлĕ çитер-
ни сĕт антарма пулăшать, такан ар-
пултарулăхне ўстерет.

Çитĕнсе çитнă сурăхă кунне 3-6
литра яхăн шыв кирлĕ, çулла ытла-
рах. Шывăн вăтам температури 10-15
градус пулмалла. Сивĕ шыв ёçтерни
сиенлĕ, пĕтĕ выльăхшăн хăрушă та.

Хĕллехи вăхăтра выльăх
тăршшĕпех картара тăнă вăхăтра унăн
чĕрнине пăхсах тăмалла, уйрăмак
кĕтĕве кăларас умĕн. Касă чĕрнене
5 процентлă уксус кислотипе хутăш-
тарнă 5 процентлă формалинпа
сĕрмелле. Касă пайне вара çунтар-
са ямалла.

шыçăнсан пăсăлнă сыр евĕр шăршă
кăларма тытăнат. Чир амăшĕнчен
путеке ерет, çавăнпа май вăл япăх ўсет,
чирлет. Уксахлакан сурăхă кĕтĕве
кăларма юрамасть. Утма йывăррисер
пүсне вăл кĕтү çурекен вырăна чир
ертме пултарать. Çавăнпа выльăх
чĕрнине пăхсах тăмалла, уйрăмак
кĕтĕве кăларас умĕн. Касă чĕрнене
5 процентлă уксус кислотипе хутăш-
тарнă 5 процентлă формалинпа
сĕрмелле. Касă пайне вара çунтар-
са ямалла.

ÇАНТАЛАК	Шупашкарта	Вăхăт	30.01	31.01	1.02	2.02	3.02
Температура, °C	2-4 сехетре 14-16 сехетре	-14 -11	-5 -4	-9 -3	-5 -2	-2 +1	
Юр çавăтă		-	-	-	**	**	
Атмосфера пусмă, мм.		755	755	752	747	741	

АРАМСЕМ

Картасар хуралтă хăвăрт саланать, арамсар кил-çурт та часах нĕрсере тухать. Хĕрарымсар арсын чылай чухне пурнаç илемне çухатать: е ёcke ерет, е çапкаланчака тухать. Упашкипе арамэн пĕр урапа çинче ларма, ёмĕр тăршшĕпех пĕр-пĕриншĕн тĕрев пулма арам аслă та чăтăмлă пулни кирлĕ.

Чапа тухнă арсен çумĕнче яланах аслă та вăйлă хĕрэмсем пулна. Ют çын куçне курăнман ёçе пе вĕсем мăшăрне тата çўлерек çëкленме пулăшса пынă. Мĕнлерех вĕсем чан-чан арамсем? Çак ыйту тупсамне хуравлама хаçатра «Арамсем» ятпа çене ярăм уçатпăр. Тĕпелен паянхи хăни – Нина Павловна ИВАНТАЕВА.

Ырă арам – ырă шăпа

– Хĕрарымэн түсемлех умĕнче яланах пuçама таятăп, – тет агроном арамсемчен республика правительство пуллашкан пурлăхĕн пĕрремĕш çумĕ таран «үснэ» Нина Павловна. – Аттен ашиë патша çаренчие офицер пулна. Икĕ хутлă чул çурт лартнă. Стalin вăхăтĕнче мĕнпур пурлăхне раскулачить тунă. Асанне хуçăлса ўкмен. Атте сельпора тĕп бухгалтерта ёçленĕ. Хăйĕнчен 8 çул çамрăкrah тăлăх хĕре качча илн. Çичĕ ача çуратнă вĕсем. Эпĕ – çиччĕмĕш. Тăван çершыван Аслă вăрçинче атте вилет. Темле йывăр пулсан та анне ёне усрاما пăрахман. Çавăнпах çын пултăмăр пулă. Мăшăрэн, Петр Васильевич, амăш те упашкине вăрçăра çухатнă. Çынсем пĕр каçалăк тырă вырнă çĕре иккĕмĕшне тухма хал çитернĕ вăл. Правурлăх, сăпайлăх, йăвшатлăх, çирĕплĕх – пурте пулна вĕсен. Çавă ачисене те куçнă.

Түсемпе ўсем пĕр тăван

– Нина Павловна, пулас мăшăррпа паллашнине аса ил-семĕр, тархасшан.

– Иккĕмĕр те ялхуçалăх институтĕнче агрономи факультетĕнче вĕрренн. Ивантаева пĕрремĕш курсанах пĕлн, анчах пĕр-пĕрин патне туртăнасси 5-мĕш курсра çеç пулсаннă. Темшĕн мана хамран кăшт аслăрах, салтака кайса килнă çынпа çурмелгile пек туйăнатч, çавăнпа унпа cămaхлас текен шухăш пулман. Пĕрле вĕренекен хĕрсем эпĕ унпа калаçасшан пулманнинчен тĕлĕнетч. «Лайăх ача-çке, аслă. Санаçав тери килштерет», – тетч.

Вĕрене тухсан пĕрлешрĕмĕр. Хĕрлĕ Чутай районĕнче ёçпеме пулларăмăр. Эпĕ – районти вăрлăх инспекцийенче, вăл – «Октябрь» колхозра агронома.

Пилĕк сехетре тăрса ёце каятч. Мотоциклла. Ана яланах апат çитетре кăларса яраттăм. Ун чухне район центрĕнче хваттер тара тытса пурăннă эпир. Нумаях та ёçлеймере – салтака илсе кайрëç. Эпĕ хырăми 3 уйăхри ачапа тăрса юлтăм. Салтак арамĕ тесе мана хваттер пачç. Петр Германире танкисен çеçенчие службăра пулч. Вăл салтакран килн тĕлে манăн Таня утма та пулсанăçчĕ ёнтĕ. Паянхи пек астăватăп: хĕр пĕрчи валли вăл тĕкĕм кăвак тĕсле, пĕрмеллĕ çав тери хитре кĕпе илсе килнĕçç. Уншăн чунтăн хĕпĕртенĕçч.

Колхоз председательне лартрĕс упашканă. Ун чухне вăл 24 çул та тултарманч. Самаях ёçпер. Унтан Хĕрлĕ Чутай райисполкомен ялхуçалăх управленийен пулăхĕнчие тăрăшр.

Хам та, вăрлăх инспекцийен ертүçи пулна май, ялсем тăрăх салтак мар çурен. Йуке çурлăсан та вăрлăха кондиции çитетмелле-çке. Ачасене садикрен илме ёлкĕрейменни те пулна. Воспитательсем те илсе кайкалăн вĕсене.

Икĕ ача, кил-çурт, пахча – ўтларах хам çине тиенн. Улмуççисем лартса чан-чан сад туса ятăм, тем тĕрлĕ çырла туса илн. Компот нумай хатĕрленĕ.

1977 çулта Ивантаева парти обкомĕн инструкторĕ пулма çирĕплетрëç. Куçас килмest Чутайран. Макăрнăççе те. Мăшăрäm «Чувашхмельпром» пĕрлешвĕе ертсе пыма пулăшлар. Эпĕ – Мускав районĕнчи социаллă пулăшту пайĕн заведуючий. Пурăнсан-пурăнсан Петр Васильевича каллех Чутая парти райкомĕн пĕрремĕш секретарĕ пулма ячĕç. Мана та арамĕн пĕрле пулмалла тесе районти собеса ёçлеме куçарч. Хамăр Чутайра ёçлетпĕр, ачасем – хулара. Каçхine Шупашкара каяттăм, ирпе – Чутая. Çул çинче мĕн чухлă асап түсмен-ши? Автобусга, çула май машинăсемпе çурттĕм. Çапла çулталăка яхăн хĕн куртăм. Кайран ыవăллă чирлесе кайрë. Вара упашка та кун пек ёçтăх масть тесе хăйнă Шупашкара куçарма ыйттр. Куçнă тĕле ман валли унчченхи çेरте ёç вырăннă çукчĕ ёнтĕ. «Чувашагрохими» трестра экономист пулса ёçлеме тытăнтăм. Экономист пĕлĕвëй? Экономикăпа технологи техникумне та пĕтернĕ эпĕ.

Кашни хăй çулне суйлать

– Чан-чан çынна йывăрлăх çеñеими тăвать, хавшаккине çapsa хуçать тени тĕрëсех. Петр Васильевича министрлартине епле йышăнтăр?

– Ялхуçалăх министрне ана лартас умĕн пĕр кандидатурăна пăхса тухма Мускава янă. Хайхине министр пулма ирĕк параçç. Çирĕплетесси çеçюлат, анчах вăл тăрăхах министр пулма килĕшмest. Мĕншĕн? Арамĕ хирëç пулна иккен. Çавăн хыççăн Петр Васильевич кандидатурине çеñeçç. Хамăра хушнине эпир яланах пĕр cămaхcăрах пурнăçланă. Äçta каланă – çавăнта кайнă, ёçленĕ.

– Петр Васильевич Раççей Федерациин Патшалăх Думин депутате пулма та суйланнăçчĕ вĕт?

– Çapla. Ун чухне Ельцинран çак ятпа салам хучĕ те килнĕçç. Анчах эпĕ темшĕн Мускава каймаллинчен хăраса ўкрëм. Каймакстăм терем. Упашкам вара манран иртмер.

Студент чухне.
1963 çул.

Хальхи вăхăтра çынсем депутат пуллашишĕн миллион-миллионнă пулăштăрка кăларса хураççе тет т... Мăшăрäm депутатата кайманшăн пач та кулянман. Тепĕр чух шутлесе упашканă тĕксе те илтет: «Мускава арамсăрах каякансем те пур-çke. Эс мĕншĕн каймарн?».

– Хăш çулла утассине этем хăй суйлать, çапах та хăвăра мĕншĕн кайман пек туйăнăт?

– Арамĕ пыма килĕшменини хытăх шухăшлăттарнă курăнать. Кирек мĕн каласан та, кил çынни вăл. Çемье, йăх пĕлтерĕшне мала хуракансер. Пĕлĕтпĕр, хамăр йăха тĕпчесе 9-11 çыпăк таран тупса палăртре.

Çине тăрсах ял историне тĕпчер. Мускаври, Чёмпĕрти архивенчие нумай чакаланса ларч. Кенекелĕх материал пухр.

– Министр арамĕ пулма мĕнлereхч?

– Пысăк çын арамĕ тесе мухтас, мăнаçpanastuyam nihăsan та пулман. Унăн хăйен ёç. Манăн – хамăн. Вăл вăхăтра эпĕ урă пурнăç тытса пыракансен пĕрлешвĕне ертсе пынă. Тĕрëссипе каласан, хамăн ёç тесе кайрăп çăпăч: е тĕрëслев килет, е лицензи иллесишĕн чупмалла. Унăн ёçне çамсана питех чикмен. Киле килсепе кун тăршшĕнче мĕн-мĕн тунисене каласа паратч. Эпĕ килĕшсе пуça ухаттăм. Нихăсан та хирëслемен, вăл тĕрëс йышăнăн тунине чунпа ёненĕн. Ялан ёç çинене шухăшланă. Республикари

профсоюз канашĕн председателенче тă чылай çул ёçлĕр.

Хуняма, анне тесе чénнë-ха эпĕ ѣна, пирен патра пурăннă вăхăтра пĕрмаях ёçрен час килмĕшшĕн ўпкелештetch. «Çынсем тахчанах килн, эрх ёçсе урама тухма та ёлкĕрнë ав. Эсир вара тăршшĕпех хут çыратăр. Сире кĕтсе кантăкран пăхăн тăн тухать», – тетч.

– Паян çунччен ёçке ернë çынсene пулăшассипе ёçлетпĕр. Çылайän килеçç-и сирен пата?

– Пирен организаци витĕр ку та-ранчен 30 пин ытла çын тухнă. Уйăхне 50-60 çын сипленет. Эрех ёçес килнине çурçуллăх, çултăлăкă сиретпĕр.

Пĕр хĕрăрам упашкине пирен

юратать. Пахчара ѣна ятарласа ўстерьет. Малтан тем пысăкăш лаптăк çинче çитĕнтеретч. Каярах, хам мăкăртаткаланипе, темиçe тĕп çеç хăварч. Нумаях пулмасть вăл Çĕрпүre хăмла чăваш ылтăннă пулнине ёнентерсе ѣна çенерен çертсө ямали çинчен калаçнăçч. Хăмлан чапне питĕ тавăрасшан та...

Муркаш районĕнчи Рыкакас-синче хуçалăх тытатпăр. Çулла унта питĕ хитре. Газон, пĕве, басейн, тараса – пурте пур. Теглица-ра 150 кăктаран помидор лартатпăр. Томат сĕткен тăвăтпăр. Вĕлле хурч тытатпăр. Розари, клематис... – тем тĕрлĕ чечек те пур. Мăшăрäm уйăмах кĕлчекене кăмăллат.

– Чечек юратакан арсынна вăр-вăр тупма çамăлах та мар пек туйăнать.

– Кĕлчекене хĕле хирëç ялан тăрăшса хулласа хăварать. Çăвĕпех пахчара ларнă бегони, герань савăчесене кĕркунне котельнăйне лартать. Хĕл тăршшĕпе эрнере пĕр хут вĕсене шăварса тăратать. Виноград тĕмĕсene касса тирпейлет, улма-çырла йывăçсесене сыпать.

– Аллă çул пĕрле пурăнса пĕр-пĕрне кĕвĕçme салтав пулман-и?

– Санăн арсыннуна никам та юратманни лайăх-и вара? Лайăха юратăççе, хисеплесçе. Çын кăмăлне кайманни ман кăмăла та каймĕ. Лайăх çынпа калаçсан чун уçлатă. Мăшăрäm пирки нихăсан та иккĕлмен. Çемье-çер пурăнаймасть вăл. Ачасем пĕçкë чух алăк уратинчен каçсанах «Аннăr килт-и?» тесе ыйтатч. Халĕ те ватлăхра: «Эс çук чух килтэ тăрас та килмest», – тет. Пурнăç çынни вăл – унпа пурăнма çамăл.

– Çичĕ тесеткерен каçнă пулсан та халĕ те сăрланатăр, çуçре пĕвететпĕр. Ятуллă та чипер çуртпăр.

– Яланах лайăх тăхăнма тăрăшнă. Хамах çеçлĕтпă, çыкатăп. Крючокла çинче çипрен илемлĕ кĕпе çыхса тăхăннăçч. Никамăн та çук унашканли, Ивантаев арамĕн пур. Лайăх упашка çумĕнче арамĕн те ятуллă пулмалла ёнтĕ. Арам илемĕ ар пит-çуçне çутатать.

– Çемье телейë мĕнре тесе шухăшлăтăр?

– Ачасемпе мăнуксем сывă пулнинче. Хамăр äспа-тăнпа çуренинче. Пĕр-пĕрне ёнланинче. Укça çитсе пынинче. Татуллă пурăннинче. Ачамăрсем çемийпе килĕштерсе пурăнчăр тесе хамăр пата хăна на ченсех тăраттăр. Вĕсем лайăх пурăнсан пире те лайăх. Чун выртнă ёçре тăрăшни те телей.

– Чун туртнипе халĕ те ёçлетпĕр-и?

– Пĕлекен ёçе мĕншĕн тумалла мар. Бухгалтери ёçне, отчетсene пĕтĕмех хам туса пыратăп. Килтэ мĕн туса лармалла? Ытларах çуран утма тăрăшатăп. Çамрăкrah чух Порфирий Иванов меслече çемийипе хамăр тăрăх сивë шыв яраттăмăр. Ывăлла кин халĕ те çак ялана пăрахман-ха. Эпир вара ирсерен мăшăрла сивë шывпа йĕпетнë алшăллипе пилĕк таран сăтăрăнатăр, шăм-шака хускатăтпăр. Тĕрлĕ курăкпа чей вĕретсе ёçетпĕр. Пурнăç техĕмне туйса пурăнатпăр.

Чăваш ырă арампа пурăнакана ырлăх тупнипе, Турăран тивлет илнипе танлаштарнă. Ивантаевсем иккĕштĕ ти тивлетсёр юлман пек туйăнать.

Елена НИКОЛАЕВА.

